

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔՆՆՆՆԱԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿՆԵՐ

Վ. ԹԵՄՈՒՐՅԱՆ «ԳՈՐԳԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ»

Հայկական ՍՍՌԻ Գիտությունների ակադեմիայի հրատարակությամբ վերջերս լույս տեսավ Վ. Թեմուրջյանի «Գորգագործությունը Հայաստանում» աշխատությունը¹:

Գորգագործությունը իրրև հայ ժողովրդի կիրառական արվեստի կարևոր ճյուղերից, մեկը, մինչև այժմ հանգամանորեն չէր ուսումնասիրված ու արժեքավորված: Ընկ. Թեմուրջյանի աշխատությունը այդ ուղղությամբ կատարված առաջին փորձն է:

Աշխատությունը բաղկացած է երեք գլխից, ունի ռուսերեն ամփոփում, հավելված, հագեցված է հարուստ նկարներով: Վ. Թեմուրջյանն օգտագործել է հայ և օտար հեղինակների բազմաթիվ աշխատությունները, որոնց մեջ խոսվում է հայկական գորգագործության մասին:

Հակառակ բուրժուական մի շարք գիտնականների պնդումներին՝ ընկ. Թեմուրջյանը հայ գորգագործության արվեստը չի համարում արևելյան մյուս ժողովուրդների արվեստից մեխանիկական ընդօրինակություն կամ փոխառություն: Նա հիմնավոր կերպով ապացուցում է մի շարք հին դորգերի պարզամտիվների հայկական ծագումը: Բայց և նա հայ գորգագործության արվեստը պատմականորեն չի անջատում արևելյան մյուս ժողովուրդների արվեստից, այլ ընդունում է այդ ժողովուրդների փոխազդեցությունը գորգագործության բնագավառում:

Հեղինակը պատմական և հնագիտական հարուստ նյութերի հիման վրացույց է տալիս, որ դեռևս 8-րդ դարում (ն. մ. թ.) պատմական Հայաստանի տերիտորիայում տարածված է եղել կապերտագործությունը, որը դեռ գորգագործություն չէր:

Կապերտագործության առանձին ճյուղերի զարգացման հետ միասին, զարգացել է նաև գորգագործությունը: Ըստ արաբական և բյուզանդական պատմիչների տվյալների՝ 9—13-րդ դարերում, միջնադարյան Հայաստանում, հատկապես Դվին, Կարին, Արճեշ և այլ քաղաքներում տարածված է եղել գորգագործությունը որպես պրոֆեսիոնալ արհեստ: Հետագայում հայկական գորգերը թե իրենց զանազան տեսակներով և թե լավ որակով հայտնի են դառնում ամբողջ Արևելքում:

Աշխատության երկրորդ գլխում մանրակրկիտ կերպով խոսվում է գորգագործության մեջ աշխատանքի բաժանման և նրա արվեստի մոտիվների զարգացման մասին, ցույց է տրվում այդ ճյուղի զարգացումը հատկապես միջնադարյան Հայաստանում: Հեղինակը նշում է, որ հայկական բազմաթիվ ընտանիքներ զբաղվում էին գորգագործությամբ. «Յուրաքանչյուր ընտանիք,— ասում է նա,— համաձայն իր նյութական կարողության, տեղական ճաշակով գործել է ինչպես ընտանիքի համար անհրաժեշտ հագուստներ, նույնպես և գորգեր՝ տնային գործածության, աղջիկների և նվերների համար»:

¹ Վ. Թեմուրջյան, Գորգագործությունը Հայաստանում, Երևան, 1955, էջ 230:

Հեղինակը փաստակամ հարուստ տվյալների հիման վրա ցույց է տալիս, որ հայ տաղանդավոր վարպետներն արվեստի այս ճյուղը զարգացրին ոչ միայն իրենց բուն հայրենիքում, այլ նաև Մերձավոր Արևելքում և Եվրոպայում, ինչպես, օրինակ՝ Ադրիանապոլսում, Կապադովկիայում, Ասիուտում (Վերին Եգիպտոս), Բուկովինայում (Ռումինիա), Լվովում, Իսպահանում, Շիրազում և այլուր:

Հեղինակը բավականաչափ կանգ է առել գորգագործական աշխատանքային գործիքների վրա (տորքի, մկրատի և այլն), ցույց տալով նրանցում կատարված փոփոխությունները: Նա աշխատության երկրորդ գլխում կանգ է առնում հայկական գորգերի գեղարվեստական ձևավորման վրա և ցույց է տալիս, որ հայ ժողովուրդը կիրառական արվեստի նաև այս ճյուղի միջոցով, որն ավելի նվազ չափով է ենթարկվել տիրող դասակարգերի աշխարհայացքին, — ցայտուն կերպով դրսևորել է իր իղձերն ու մտորումները: Ըստ է բացատրված հայերի դիցաբանության վերաբերյալ գորգային զարդամոտիվների էությունը: Հայկական դիցաբանությունը հարուստ է այնպիսի ավանդույթյուններով, որոնք վերաբերում են փոթորիկի աստված Վահագնի ճակատամարտին դևերի հետ, մեռնող և հարություն առնող աստված Արա Գեղեցիկին, թևավոր ձիերին, թռչունների և վիշապների կովին, ջրից հղիացող Մովինարին. կրակի վերաբերյալ հավատալիքներին և ծառերի ու բնության այլ առարկաների պաշտամունքին: Սրանք էլ հենց այս կամ այն կերպ արտահայտություն են գտել գորգերի զարդամոտիվներում:

Հայկական գորգերի այդ զարդամոտիվներն իրենց բովանդակությամբ մոտ են քրդական գորգերի համապատասխան մոտիվներին: Նման զարդամոտիվները, հատկապես քուրդ եզդիների հեթանոսական աստված «Մալաքետուզի» (հրեշտակ սիրամարգի) զարդամոտիվը եզդիները գործում էին «Զիլի» կոչված գորգի վրա: Ուստի նկատի ունենալով այս և քրդական ուրիշ գորգերի զարդամոտիվները, հեղինակը ճիշտ կերպով, այս փաստերը կապում է եզդիների բնապաշտ լինելու հանգամանքի հետ: Թուշնային զարդամոտիվների կապակցությամբ հեղինակը գրում է.

«Քրդական Զիլի կոչված կապերտաձև գորգերի կոմպոզիցիայում, դրանք արծիվների փոխարեն դեռևս պահում են իրենց սիրամարգի սխեմատիկ պատկերը, որը մոտից աղերսվում է բնապաշտ եզդիների «Մալաքետուզ» («Հրեշտակ-սիրամարգ») դիցաբանական պատկերացման հետ» (էջ 103):

Շատ բարձր են գնահատված այդ զարդամոտիվները, նախ իբրև զարդ կիրառական արվեստում և երկրորդ իբրև ուսումնասիրության արժեքավոր է. եզդիների բնապաշտ լինելու հանգամանքի հետ, Թուշնային զարդամոտիվների ֆանտաստիկ պատկերացումների մնացուկներն անդրկովկասյան ժողովուրդների տնայնագործական գորգերի օրնամենտներում՝ ամենայն հավանականությամբ արտացոլում են նաև այն ավանդույթյունները, որով հարուստ է ողջ արևելյան, այդ թվում նաև հայկական դիցաբանությունը:

Հեղինակը հանգամանորեն խոսելով միջնադարյան հայկական գորգերի օրնամենտների մոտիվների մասին և բարձր գնահատելով նրանց պատմակուլտուրական նշանակությունը, նշում է նրանց թե բովանդակության և թե ձևի տեսակետից դիֆերենցիացիայի ենթարկվելու հանգամանքը,

Հեղինակը կանգ է առել գորգերի աշխարհիկ զարդամոտիվների վրա: Միֆական և աշխարհիկ սյուժեներ արտահայտող գորգերի համեմատական

ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տվել հեղինակին՝ կռահելու, որ այդ զարդամոտիվները պատկերում են տշ այնքան շահագործող դասակարգերի իդեոլոգիան, կյանքն ու կենցաղը, որքան գլխավորապես հայ աշխատավորության տնտեսական ու սոցիալական դրությունը, նրա կուլտուրան, ինչպես նաև գեղագիտական ճաշակը: Այնուհետև նա ցույց է տվել Անդրկովկասում կապիտալիզմի զարգացման ավերիչ դերը տնայնագործական արհեստների, այդ թվում գորգագործության հին օջախների նկատմամբ: Գորգագործական օջախների քայքայման հետևանքով, ավելի քան աղքատանում են շքավորական մասսաները: Գորգագործությունը հետզհետե հատկապես 19-րդ դարի վերջերից կենտրոնանում է քաղաքներում և քաղաքատիպ վայրերում, ստանալով մանուֆակտուրային արտադրության բնույթ: Դրա հետ միաժամանակ աշխատության մեջ ցույց են տրված կանանց և երեխաների անխնա շահագործումը գորգագործական ձեռնարկություններում, խոսվում է դաշնակցության օրոք ժողովրդական տնտեսության, այդ թվում գորգագործության անկման մասին:

* .. *

Վ. Թեմուրճյանն իր աշխատության երրորդ գլխում հանգամանորեն խոսում է Սովետական Հայաստանում գորգագործության վերածննդի, այն Հայաստանի տնայնագործական արտելային սիստեմի մեջ ներգրավելու, արտելային աշխատանքների կազմակերպման, արտադրության աճի, արտադրանքի որակի բարձրացման և գորգագործության զարգացման տեղիների մասին:

Աշխատության մեջ բերված են սովետական օրոք հրատարակված բավականաչափ դեկրետներ, որոշումներ, որոնք ցույց են տալիս արվեստի այս ճյուղի բարձր գնահատականը մեր պարտիայի և սովետական օրգանների, սովետական մարդկանց կողմից:

Աշխատության ամենաարժեքավոր մասը, մեր կարծիքով, սովետական շրջանին նվիրված այս գլուխն է, որովհետև մինչև օրս շունենք լուրջ ուսումնասիրություններ Սովետական Հայաստանի բարձր զարգացման հասած գորգագործության, նրա զարգացման ուղիների մասին:

Հեղինակը կանգ է առնում կոոպերատիվ սոցիալիստական արհեստագործության զարգացման համար Սովետական Հայաստանում ձեռք առնված կոնկրետ միջոցառումների վրա: 1925 թվականից սկսած տնայնագործական կոմիտեն, Գորգմիությունը և պետական համապատասխան մյուս օրգանները մշակում և իրականացնում են մի շարք լուրջ միջոցառումներ գորգերի արվեստագործությունը նորագույն տեխնիկայով հագեցնելու, գլխավորապես գորգագործական հումքի վերամշակումը մեքենայացնելու և գորգերի փմիական լվացման նոր ձևերը կիրառելու համար:

Հեղինակը տվել է Սովետական Հայաստանի գորգագործության պատմությունը, նրա աստիճանական զարգացումը՝ գորգագործության կոոպերատիվ սոցիալիստական սիստեմի բազայի վրա գորգագործության ասպարեզում աշխատող բանվորների աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը:

Փայլուն կերպով դրսևորված է գորգագործական արտելների կառարած անձնվեր աշխատանքը Հայրենական Մեծ պատերազմի ժամանակ ռազմաճակատում ֆաշիստական հորդանների դեմ կռվող մարտիկներին օգնելու խնդրում:

Գրքում հանգամանորեն խոսվում է ետպատերազմյան շրջանում երկրի ժողովրդական տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց գորգագործության տնայնագործական հին օջախների՝ նախալեռնային գոտուց դեպի լեռնային և դաշտային շրջանները տեղաշարժվելու դրդապատճառների և գորգագործության էլ ավելի զարգացման մասին: Հեղինակն իրավացի է, երբ նշում է, որ «Ետպատերազմյան 4-րդ հնգամյակի տարիներին գորգագործությունը Հայաստանում թևակոխում է զարգացման մի նոր շրջան: Նշանակալիորեն հարստանում է գորգերի թեմատիկան, բազմազան դառնում վարդանախշոժր, կատարելադործվում տեխնոլոգիան» (էջ 143):

Աշխատության մեջ նշված է գորգարվեստի սովետահայ վարպետների՝ Դ. Գարանֆիլյանի, Հ. Քեշիշյանի և ուրիշների նորագույն մեթոդները, օրինակ՝ ըստ Հ. Քեշիշյանի նոր մեթոդի՝ «Գորգի հանգույցները փոխանակ կիսով ոլորված գույնզգույն խավ թելերով գործելու, գործվում են ուղղակի ներկված գունավոր բրդերով» (էջ 143): Ապա ցույց է տրված գորգագործ հմուտ վարպետների հնարքներն ու առաջարկները գորգագործության ասպարեզում, ինչպես, օրինակ, Հ. Քեշիշյանի հնարած «Թափանցիկ ցանցը» և այլն:

Հեղինակը հանդամանորեն խոսել է տեխնիկական այլ նորարարությունների, զարգանկարային արվեստում ձեռք բերած հաջողությունների և նրա զարգացման էտապների մասին: Նա գիտական ընդհանրացումների միջոցով ցույց է տվել, որ հայ գորգագործական արվեստը կանգնած լինելով ժամանակի զարգացման բարձր մակարդակի վրա, միաժամանակ հանդիսանում է ինքնատիպ մի կուլտուրա: Սովետական պայմաններում հայ ժողովրդի ծոցից դուրս եկած արվեստագետները հնարավորություն ստացան զարգացնելու հայկական արվեստի, այդ թվում գորգարվեստի լավագույն տրադիցիաները: 30 տարիների ընթացքում նրանք նոր գորգային կտավներով, դիմանկարային գորգի ժանրով հարստացրին հայկական գորգագործական արվեստը: Նա ճիշտ գնահատական է տալիս ռեսպուբլիկայում և ռեսպուբլիկայից դուրս ձանաչված գորգագործներ՝ Դովլաթ Գարանֆիլյանի, Հակոբ Քեշիշյանի, Հարություն Թարաքյանի, Միսակ Աբելյանի և ուրիշների կատարած հմուտ աշխատանքներին՝ զարգանկարային և դիմանկարային գորգերի նոր օրնամենտներ ստեղծելու ասպարեզում:

Հեղինակն իր աշխատության երրորդ գլխում, բացի դիմանկարային գորգերից, բարձր է գնահատում նաև գորգագործական արտելներում ստեղծված մի շարք զարգանկարային գորգեր, արժեքավորում է այդ գորգերի սլատմակուլտուրական նշանակությունը, որոնց կոմպոզիցիայում դրսևորված են գյուղացու և բանվորի դաշինքը, գյուղի կոլեկտիվացումն ու գյուղատնտեսության մեքենայացման սկզբնավորումը և այլն:

Այս աշխատության դրական կողմերից մեկն էլ այն է, որ Վ. Թեմուրճյանը տալիս է գորգագործների կյանքն ու կենցաղը, արժեքավորում նրանց կատարած ստեղծագործական աշխատանքները գորգագործության զարգացման գործում, մի բան, որ բացակայում է գորգագործությամբ զբաղված մյուս հեղինակների մոտ: Սովետական պայմաններում բոլորովին փոխվել է բանվորների, այդ թվում սոցիալիստական արտադրության ոլորտի մեջ ներգրավված գորգագործների կենցաղն ու կուլտուրան: Հեղինակը մանրամասն խոսում է Հայաստանի գորգագործական արտելներում կիրառվող տեխնոլոգիայի համանամանության մասին, որովհետև սովետական պայմաններում գորգ գործելու

բուն պրոցեսն ամենուրեք նույն ձևով է կատարվում և ղեկավարվում միևնույն սկզբունքներով: Այդ մասին կոնկրետ գաղափար կազմելու նպատակով իբրև բնորոշող օրինակ աշխատության մեջ ցույց է տրված «Ծրագրագրտելի» գորգագործական տեխնոլոգիան:

Այս արժեքավոր աշխատությունն ավելի շահած կլիներ, եթե լավագույն գորգանկարները տպված լինեին գունավոր: Դրանով հնարավորություն կտրվեր անմիջական շոշափելի գաղափար կազմելու ժողովրդի ճաշակի, գույների ընտրության և ներդաշնակության մասին: Աշխատության մեջ խոսվում է հայկական գորգային թեմատիկայում ժողովրդի դիցաբանական պատկերացումների կոնկրետ դրսևորումների մասին, սակայն գրքում այդ երևույթը գրեթե չի իլյուստրացված համապատասխան գորգանկարներով, ուստի և այդ մասին ասվածը վերջին հաշվով քիչ մատչելի է մնում ընթերցողի համար: Կարելի է նշել մի քանի մանր այլ թերություններ ևս, սակայն սահմանափակվենք այսօրվա:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է նշել, որ ընկ. Թեմուրճյանի «Գորգագործությունը Հայաստանում» աշխատությունն արժեքավոր ներդրում է հայ ժողովրդի բազմադարյան հարուստ կուլտուրայի ուսումնասիրության բնագավառում:

Ա. Ավդալ